

УДК 94 (575.3)

DOI 10.24412/3005-849X-2026-1-42-50

**ТАЪСИС ВА ФАЪОЛИЯТИ
МУАССИСАҶОИ ТАЪЛИМИИ МИЁНАИ
МАХСУСИ САМТИ ТИББӢ ДАР ШИМОЛИ
ТОҶИКИСТОН ВА НАҚШИ ОНҶО ДАР
ТАӢӢР НАМУДАНИ МУТАХАССИСОНИ
СОҶАИ ТАНДУРУСТӢ (солҳои 1932–1945)**

**СОЗДАНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ
СРЕДНЕ-СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЙ МЕДИЦИНСКОГО
ПРОФИЛЯ В СЕВЕРНОМ
ТАДЖИКИСТАНЕ И ИХ РОЛЬ В
ПОДГОТОВКЕ МЕДИЦИНСКИХ КАДРОВ
(1932-1945 гг.)**

**FUNCTIONING OF SECONDARY
SPECIALIZED MEDICAL EDUCATIONAL
INSTITUTIONS IN NORTHERN
TAJIKISTAN AND THEIR ROLE IN
THE TRAINING OF MEDICAL STAFF
(1932-1945)**

Исомитдинов Ҷумабой Жорабекович,
унвонҷӯи кафедраи таърих ва диншиносии
ДДҲБСТ; **Умарова Муаззамой
Султановна,** н.и.т., дотсенти
кафедрои таърих ва диншиносии ДДҲБСТ
(Хучанд, Тоҷикистон)

Исомитдинов Дҷумабой Жорабекович,
соискатель кафедры истории и
религиоведения ТГУПБП; **Умарова
Муаззамой Султановна,** канд. истор.
наук, доцент кафедры истории и
религиоведения ТГУПБП
(Худжанд, Таджикистан)

Isomitdinov Jumaboy Jorabekovich,
applicant of the department of history and
religious studies under the TSULBP;
Umarova Muazzamoy Sultanovna, Ph.D.
in History, associate professor of
department of history and religious studies
under the TSULBP (Khujand, Tajikistan)
e-mail: isomatdinov1961@mail.ru

Таъсис ва фаъолияти муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси самти тиббӣ дар шимоли Тоҷикистон дар солҳои 1932–1945 ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Зикр гардидааст, ки онҳо дар шароити вазнини иҷтимоӣ-санитарии охири солҳои 1920-ум ва ибтидои солҳои 1930-юм ҳамчун посух ба норасоии шадиди кадрҳои соҳаи тандурустӣ ба вуҷуд омадаанд. Нақши омӯзишгоҳҳо, техникумҳо ва комбинати таълимии тиббии шаҳри Ленинобод (Хучанд) дар тайёр намудани мутахассисони миёнаи тиббӣ, фаъолияти шахсиятҳои калидӣ ва мушкилоти ташиклию таълимӣ баррасӣ мешавад. Ҳамчунин таъсири Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба фаъолияти ин муассисаҳо таҳлил гардида, хулоса шудааст, ки сарфи назар аз мушкилоти иқтисодӣ ва ҷарбӣ, онҳо дар ташиқули низоми тандурустӣ ва омодаسازی кадрҳои миллӣ нақши муҳим бозиданд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистони Шимолӣ; таҳсилоти тиббӣ; тайёр намудани кадрҳои тиббӣ; техникуми тиббӣ; сиёсати тандурустии шуравӣ; Ҷанги Бузурги Ватанӣ; мутахассисони миёнаи тиббӣ

Анализируются процесс создания и деятельность учреждений среднего специального медицинского образования на севере Таджикистана в 1932–1945 гг. Показано, что они возникли в условиях сложной социально-санитарной обстановки конца 1920-х — начала 1930-х годов как непосредственный ответ на острый дефицит кадров в системе здравоохранения. Рассматривается роль училищ, техникумов и медицинского учебного комбината города Худжанда (Ленинабада) в подготовке средних медицинских специалистов, деятельность ключевых личностей, а также организационные и учебные трудности. Анализируется влияние Великой Отечественной войны на функционирование этих учреждений, и делается вывод о том, что, несмотря на экономические и военные

трудности, они сыграли важную роль в формировании системы здравоохранения и подготовке национальных кадров.

Ключевые слова: Северный Таджикистан; медицинское образование; подготовка медицинских кадров; медицинский техникум; советская политика здравоохранения; Великая Отечественная война; средние медицинские специалисты

The article analyzes the process of creation and activities of secondary specialized medical education institutions in the north of Tajikistan in 1932–1945. It is shown that they arose in the difficult social and sanitary conditions of the late 1920s and early 1930s as a direct response to the acute shortage of personnel in the healthcare system. The role of schools, technical schools, and the medical training center in Khujand (Leninabad) in training mid-level medical specialists, the activities of key individuals, and organizational and training challenges are examined. The impact of the Great Patriotic War on the functioning of these institutions is analyzed, and it is concluded that, despite economic and military difficulties, they played an important role in the formation of the healthcare system and the training of national personnel.

Key-words: Northern Tajikistan; medical education; training of medical personnel; medical college; Soviet health policy; Great Patriotic War; mid-level medical specialists

Саҳми муаллифон:

Исомитдинов Ҷ. Ж. - пешбурди таҳқиқоти асосӣ, кор бо санадҳои бойгонӣ, таҳлили манбаъҳо, оmodасозии дастнавис, таҳияи хулосаҳо.

Умарова М. С. – роҳбарии илмӣ, таҳияи консепсияи мақола, таҳлили методологӣ, ислоҳ ва такмили матн.

Омузиши мавзуи «Таъсис ва фаъолияти муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси самти тиббӣ дар шимоли Тоҷикистон ва нақши онҳо дар тайёр намудани мутахассисони соҳаи тандурустӣ (солҳои 1932–1945)» аз ҷиҳати илмӣ, иҷтимоӣ ва амалӣ аҳаммияти калон дорад. Аҳаммияти илмӣ мавзӯ, пеш аз ҳама, дар он ифода меёбад, ки он ба равшан намудани яке аз марҳилаҳои калидии ташаккули низоми тандурустӣ ва таҳсилоти касбии тиббӣ дар Тоҷикистон мусоидат менамояд. Солҳои 1930–1940 давраи гузариш аз шаклҳои ибтидоии хизматрасонии тиббӣ ба низоми муназзами оmodасозии кадрҳо ба ҳисоб меравад. Омузиши ин раванд имкон медиҳад, ки қонуниятҳо, хусусиятҳо ва мушкилоти ташаккули муассисаҳои таълимии тиббӣ дар шароити иҷтимоӣ-иқтисодии мураккаб таҳлил карда шаванд ва таҷрибаи таърихӣ ба гардиши илмӣ ворид гардад.

Дуҷум, аҳаммияти иҷтимоӣ-маърифатии мавзӯ дар он зоҳир мегардад, ки муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси тиббӣ на танҳо вазифаи тайёр намудани кадрҳоро иҷро мекарданд, балки дар боло бурдани сатҳи маърифати тиббии аҳоли, қоҳиши бемориҳо ва беҳтар гардидани вазъи санитарӣ-иҷтимоии минтақа нақши муҳим бозидаанд. Таҳқиқи фаъолияти ин муассисаҳо нишон медиҳад, ки ҷӣ гуна оmodасозии кадрҳои маҳаллӣ ба ташаккули мутахассисони касбии соҳаи тандурустӣ ва таҳкими эътимоди аҳоли ба хизматрасонии тиббӣ мусоидат намудааст.

Сеюм, аҳаммияти таърихӣ-амалии мавзӯ дар он аст, ки таҷрибаи фаъолияти муассисаҳои таълимии тиббӣ дар шароити норасоии кадрҳо, захираҳои моддӣ ва солҳои ҷанг метавонад барои таҳияи сиёсати муосири рушди таҳсилоти миёнаи тиббӣ ибратбахш бошад. Хусусан, таҷрибаи ташкил ва идоракунии раванди таълим дар шароити бӯҳронӣ, ҷалби кадрҳои маҳаллӣ ва мутобиксозии таълим ба эҳтиёҷоти амалии соҳа арзиши амалӣ дорад.

Ниҳоят, омузиши мавзӯ аҳаммияти тарбиявӣ ва хувиятсозӣ низ дорад. Шиносоӣ бо таърихи таъсис ва фаъолияти муассисаҳои таълимии тиббӣ, бо заҳмати омузгорон ва кормандони тиб

дар солҳои душвор, ҳисси масъулият, худшиносии касбӣ ва эҳтиром ба анъанаҳои соҳаи тандурустиро дар миёни донишҷӯён ва мутахассисони ҷавон таҳким мебахшад.

Ҳамин тариқ, омӯзиши мавзуи мазкур на танҳо барои ғанӣ гардондани таърихи илми ватанӣ муҳим аст, балки ҳамчун заминаи назариявӣ ва амалӣ барои тақмили низоми муносири таҳсилоти миёнаи махсуси тиббӣ ва рушди устувори соҳаи тандурусти Тоҷикистон хизмат менамояд.

Тавсифи мухтасари дараҷаи омӯзиши масъала дар илм ва асоснок намудани зарурати омӯзиши мавзӯ. Мавзуи таъсис ва фаъолияти муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси самти тиббӣ дар шимоли Тоҷикистон дар солҳои 1932–1945 то имрӯз дар илми таърих ва таърихи тандурустӣ ба таври пурра ва мачмӯӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Бо вучуди он ки дар як қатор асарҳои умумӣ ва тадқиқоти соҳавӣ ҷанбаҳои алоҳидаи рушди соҳаи тандурустӣ, маориф ва фарҳанг дар Тоҷикистон ва Иттиҳоди Шуравӣ инъикос ёфтаанд, масъалаи ташаккули муассисаҳои миёнаи махсуси тиббӣ дар шимоли ҷумҳурӣ бештар ба таври пароканда баррасӣ шудааст.

Манбаъҳои бойгонии маҳаллӣ, аз ҷумла маводи Бойгонии байнисоҳавии ҳайъати шахсии шаҳри Хучанд (ББХШХ) [1] ва Бойгонии давлатии вилояти Суғд (БДВС) (ҳазинаи 292, рӯйхатҳо ва воҳидҳои ниғаҳдории гуногун) [2; 3; 4], дорои маълумоти ғанӣ оид ба фаъолияти факултаи корғарии тиббӣ (медрабфак), техникуми тиббӣ (медтехникум) ва муассисаҳои таълимии тиббӣ мебошанд. Ин ҳуҷҷатҳо маълумоти муҳимро дар бораи ҳайъати омӯзгорон, шумораи донишҷӯён, шароити моддию техникаи таълим, масъалаҳои идоракунии ва сиёсати кадрӣ фароҳам меоранд. Бо вучуди ин, қисми зиёди ин мавод то ҳол ба гардиши илмӣ пурра ворид карда нашудаанд ва асосан дар доираи таҳқиқоти ҷудогона истифода шудаанд.

Дар адабиёти ҷопшуда асарҳои умумӣ, аз қабилӣ «История культурного строительства в Таджикистане (1917–1977 гг.)» (таҳти таҳрири К.П. Марсаков) [6] ва таҳқиқоти М.Р. Шукуров «Культурная революция в Таджикистане» [10] масъалаи ташаккули муассисаҳои фарҳангӣ ва таълимӣ, аз ҷумла омӯзишгоҳҳо ва техникумҳо дар сатҳи умумҷумҳуриявӣ баррасӣ менамоянд. Аммо ин асарҳо ба хусусиятҳои минтақавии шимоли Тоҷикистон ва махсусан ба муассисаҳои таълимии тиббӣ таваччуҳӣ кофӣ намедиханд.

Асари Раҳимов Т. ва Раҷабова М. «Коллеҷи тиббии Хучанд ба номи академик И.П. Павлов» [8] дорои маълумоти мухтасар ва тавсифӣ оид ба таърихи муассисаи буда, бештар хусусияти маълумотдиҳӣ дорад ва таҳлили амиқи илмӣ ва муқоисавии равандҳои солҳои 1930–1940-ро фаро намегирад. Китоби Ю.И. Барсукова [5], ки ба таҷрибаи коллеҷи тиббии вилояти Кемерово бахшида шудааст, барои таҳқиқоти муқоисавӣ аҳамият дорад, вале ба воқеияти маҳаллии Тоҷикистон мустақиман дахл надорад.

Манбаъҳои ёддоштӣ ва шифоҳӣ, аз ҷумла сухбат бо Наим Бадалов, писари яке аз муассисони мактаби тиббии Хучанд — Ғанӣ Бадалов [9], маълумоти нодир ва иловагиро дар бораи нақши шахсиятҳо, муҳити таълимӣ ва мушкилоти амалии фаъолияти муассисаҳои тиббӣ фароҳам меоранд. Бо вучуди арзиши баланди чунин манбаъҳо, онҳо то ҳол ба таври кофӣ таҳлил ва бо ҳуҷҷатҳои бойгонӣ муқоиса нашудаанд.

Ҳамин тариқ, зарурати омӯзиши мавзуи мазкур пеш аз ҳама аз камомӯзиш ёфта будани масъала дар илми таърих, мавҷудияти захираи ғании манбаъҳои бойгонии истифоданашуда, инчунин аҳамияти илмӣ ва амалии масъала бармеояд. Таҳқиқи ҳамаҷонибаи таъсис ва фаъолияти муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси тиббӣ дар шимоли Тоҷикистон имкон медиҳад, ки раванди ташаккули кадрҳои тиббӣ, саҳми онҳо дар рушди соҳаи тандурустӣ ва нақши шахсиятҳои алоҳида дар таърихи маорифи тиббӣ ба таври илмӣ асоснок ва муқаммал инъикос гардад. Ин гуна таҳқиқот на танҳо холигии мавҷударо дар таърихи илми ватанӣ пур

мекунад, балки метавонад ҳамчун заминаи назариявӣ барои таҳлили рушди минбаъдаи таҳсилоти тиббӣ ва сиёсати кадрӣ соҳаи тандурустӣ хизмат намояд.

Мақсади асосии таҳқиқоти мазкур таҳлили ҳамаҷонибаи раванди таъсис, ташаккул ва фаъолияти муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси самти тиббӣ дар шимолӣ Тоҷикистон дар солҳои 1932–1945, инчунин муайян намудани нақши онҳо дар оmodасозии мутахассисони миёнаи соҳаи тандурустӣ дар шароити иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии давраи мазкур мебошад. Дар доираи ин мақсад масъалаҳои зерин дар назар дошта мешаванд: ошкор намудани заминаҳои таърихӣ ва омилҳои таъсисёбии муассисаҳои таълимии тиббӣ, таҳлили сохтор ва мазмуни раванди таълим, арзёбии заминаи моддию техникӣ ва таъминоти кадрӣ, инчунин муайян намудани саҳми муассисаҳо дар рушди соҳаи тандурустии шимолӣ Тоҷикистон, хусусан дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ.

Дар ҷараёни таҳқиқот **маҷмӯи методҳои умумии таърихӣ ва махсуси таърихӣ**: методи таърихӣ-хронологӣ, методи таърихӣ-таҳлилий, методи манбаъшиносӣ ва таҳлили бойгонӣ, методи муқоисавӣ-таърихӣ, методи омӯрӣ, методи таърихи шифоӣ истифода мегарданд, ки ба ошкор ва таҳлили ҳамаҷонибаи масъала мусоидат менамоянд.

Аз нимаи дуюми солҳои 1920-уми асри XX дар шимолӣ Тоҷикистон, пеш аз ҳама, дар шаҳри Хучанд, аввалин муассисаҳои тиббӣ ба фаъолият оғоз намуданд. Ба ин муассисаҳо амбулаторияи шаҳрӣ, утоқи «Модар ва кӯдак», диспансери пӯсту венерологӣ, диспансери зидди сил, муассисаи физиотерапевтӣ ва дигар сохторҳои тиббӣ дохил мешуданд. Таъсиси чунин муассисаҳо натиҷаи бевоситаи норасоии хизматрасонии тиббӣ ба аҳоли буд, зеро дар солҳои 20–30-уми асри гузашта шароити иҷтимоӣ-маишӣ ниҳоят вазнин ба ҳисоб мерафт, сатҳи беморӣ ва фавт баланд буд.

Дар чунин шароити мураккаб зарурати таъмини шабакаи амбулаторӣ-поликлиникӣ ва статсионарҳо бо мутахассисони соҳибтаҳассус, аз ҷумла табибон ва кормандони миёнаи тиббӣ, ба миён омад. Аммо дар он солҳо муассисаҳои тандурустӣ ба норасоии шадиди кадрҳои табибӣ ва ҳамширагӣ рӯ ба рӯ буданд. Бо мақсади рафъи ин мушкилот, мутахассисон асосан аз шаҳрҳои марказии Иттиҳоди Шуравӣ ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ даъват карда мешуданд. Ҳамзамон, фаъолияти муназзам ва самараноки табибон бе мавҷудияти ёрдамчиёни доимӣ — ҳамшираҳои тиббӣ — ғайриимкон буд. Аз ин рӯ, оmodасозии кормандони миёнаи тиббӣ тавассути курсҳои амалии кӯтоҳмуддат, ки дар назди беморхонаҳо ташкил мегардиданд, ба роҳ монда шуд. Машғулиятҳои асосан худи табибони ин муассисаҳо мегузарониданд.

Тавре ки муҳаққиқи маъруфи ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони шуравӣ М.Р.Шукуров таъкид мекунад, аз аввали солҳои 1930-уми асри XX дар ҷумҳурият тадбирҳои ҷиддӣ ҷиҳати ташкили муассисаҳои таълимии миёнаи касбӣ андешида шуданд, ки онҳо барои соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, аз ҷумла кишоварзӣ, фарҳанг ва тандурустӣ мутахассисон омода менамуданд. Бо ин мақсад курсҳои кӯтоҳмуддат, техникумҳои миёна, муассисаҳои таҳсилоти ғоибона, факултетҳои коргарӣ, мактабҳои ҳизбӣ ва шуъбаҳои тайёрӣ таъсис дода шуданд. Дар аввали солҳои 1930-юм дар Сталинобод (Душанбе имрӯза) омӯзишгоҳи тиббӣ ва техникуми кишоварзӣ кушода шуданд; дар Хучанд омӯзишгоҳи тиббӣ, техникуми кишоварзӣ ва техникуми театрӣ-муסיқӣ ба фаъолият оғоз намуданд; дар Кӯлоб бошад, техникуми кишоварзӣ таъсис ёфт [10, с.158-167; 6, с.17-26].

Ташаккули муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зери таъсири вазъияти воқеии сиёсий-иқтисодии солҳои 1920-ум қарор дошт ва бо даст кашидан аз таҷрибаҳои носанҷидаи педагогӣ ва бозгашт ба шаклҳои анъанавии таълим иртиботи зич дошт.

Шуъбаи тандурустии шимолӣ Тоҷикистон аз декабри соли 1931 фаъолиятро оғоз намуд ва роҳбари аввалини он Ҳомидҷон Умаров буд [8, с.3]. Дар маросими ифтитоҳи шуъба Ғани

Бадалов зарурати ташкили курсҳои кӯтоҳмуддати тиббиро дар шаҳри Хучанд таъкид кард. Дар натиҷа, моҳи феврالی соли 1932 дар маҳаллаи Қаландархона, кӯчаи Дмитров, хонаи №1, курсҳои 9-моҳа барои тайёр кардани санитарон ва ҳамшираҳои тиббӣ ташкил карда шуданд [9]. Ин курсҳо аввалин қадами воқеӣ дар самти оmodасозии кормандони миёнаи тиббӣ дар шимоли ҷумҳурӣ ба ҳисоб мерафтанд. Дар заминаи онҳо баъдан техникуми тиббӣ таъсис ёфт, ки дар ҷомеа бо номи «мактаби тиббӣ» маъруф гардид.

Барои фаъолияти техникуми тиббӣ бинои таълимӣ ва хобгоҳ ҷудо карда шуд. Бо вучуди ин, таҳлил нишон медиҳад, ки дар солҳои аввали фаъолият ин муассиса бо мушкилоти ҷиддии моддию техникаӣ рӯ ба рӯ буд: озмоишгоҳҳои таълимӣ ва кабинетҳои фанӣ вучуд надоштанд, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ, хусусан ба забони тоҷикӣ, қариб ки мавҷуд набуданд ва шароити мусоид барои ташкили раванди муназзами таълим фароҳам нагардида буд. Ба иборати дигар, техникуми тиббии Хучанд фаъолияти худро амалан аз сифр оғоз намуд.

Дар заминаи умумии сиёсати умумииттифоқӣ оид ба тайёр намудани кадрҳои тиббӣ, то охири солҳои 1920-уми асри XX дар қаламрави Иттиҳоди Шуравӣ навъҳои гуногуни муассисаҳои таълимии миёнаи тиббӣ ташаккул ёфтанд. Ба онҳо мактабҳои фелдшерӣ-акушерӣ бо муҳлатҳои гуногуни таҳсил, мактабҳо ва курсҳои оmodасозии ҳамшираҳои тиббӣ, техникумҳои профилактикӣ, мактабҳои шабонаи тиббӣ, курсҳои ёрдамчиёни санитарӣ, курсҳои бозомӯзии фелдшерҳои ҳарбӣ, инчунин курсҳои дезинфекторон ва маҳсгарон (массажистҳо) дохил мешуданд [5, с.23-24]. Ин гуногуншаклӣ имконият фароҳам овард, ки вобаста ба сатҳи таҳсил ва ниёзҳои соҳа кадрҳои гуногун ихтисос дода шаванд.

Нахустин мутахассисони тиббӣ аз ҳисоби намояндагони аҳолии маҳаллӣ дар Донишгоҳи давлатии Осиеи Миёна (САГУ) дар шаҳри Тошканд таҳсил намуда буданд. Ба ин гурӯҳ Ғани Бадалов, Ҳотам Солибоев, Аъзам Рустамов ва А. Ниёзов дохил мешуданд. Маҳз онҳо дар таъсис ва ташкили техникуми тиббии шаҳри Хучанд нақши калидӣ бозиданд. Ғани Бадалов аввалин директори техникум таъин гардид, дар ҳоле ки Ҳотам Солибоев вазифаи муовини директорро ба уҳда гирифт. Ғ.Бадалов ҳамчун мутахассиси баландихтисос дар ташкили корҳои маъмурӣ, таълимӣ ва истехсолии муассисаи нав таъсири назаррас расонд ва фаъолияти роҳбариро бо фаъолияти ҷамъиятӣ ва ташкилотчиғӣ ба таври муваффақона ҳамроҳ намуд.

Таъсиси муассисаҳои тиббӣ ва таълимии миёнаи махсус дар шимоли Тоҷикистон дар солҳои охири 1920-ум ва ибтидои 1930-юм посухи мустақим ба вазъи сангини иҷтимоӣ-санитарии ҷомеа буд. Бо вучуди камбудихҳои ҷиддии моддӣ ва кадрӣ, ташкили курсҳо ва баъдан техникуми тиббӣ заминаи устувор барои ташаккули низоми оmodасозии кадрҳои тиббии маҳаллиро фароҳам овард. Ин раванд на танҳо ба беҳтар гардидани сатҳи хизматрасонии тиббӣ мусоидат намуд, балки дар рушди иҷтимоӣ ва фарҳангии минтақа низ нақши муҳим бозид.

Дар марҳилаи ибтидоии фаъолияти худ техникуми тиббии Хучанд дорои ду шубҳаи асосӣ буд: фелдшерӣ-акушерӣ ва фарматсегӣ. Дар соли аввали таҳсил (1932–1933) мутобиқи нақшаи қабул ба ин муассиса 100 нафар хонанда дохил гардиданд. Талаботи асосӣ нисбат ба довталабон аз донишҷӯи забони модарӣ, қобилияти навиштан ва аз худ кардани чор амали асосии арифметикӣ иборат буд, ки сатҳи умумии ибтидоии оmodагии таълимии шунавандагонро инъикос менамуд.

Соли 1932 ҳайъати кормандони техникуми тиббӣ аз 32 нафар иборат буд, ки 18 нафари онҳоро омӯзгорон ташкил медоданд [1]. Ҳамин сол дар маҳаллаи Қаландархона, дар бинои фабрикаи каннодӣ, факултети корғарии тиббӣ (медрабфак) таъсис ёфт. Ба вазифаи директори он корманди соҳаи тандурустӣ Абдухалил Сатторов таъин гардид [7, с.204]. Дар ибтидо дар медрабфак 9 омӯзгор — Ҳасан Абдурахмонов, Вера Прилутская, Юсуф Осимӣ, Нурӣ Алиева, Ином Икромов, Исроил Бобоев, Валӣ Ҷабборов, Қулихон Осимӣ ва Мансур Носиров — машғулиятҳои назариявӣ ва амалӣ мегузарониданд. Музди меҳнати омӯзгорон

вобаста ба соатҳои дарсӣ аз 3 рубл 50 тин то 4 рубл 50 тинро ташкил меод, ки аз маҳдудияти имкониятҳои молиявии соҳа шаҳодат медиҳад.

Қабули нахустини шунавандагон ба медрабфаки Хучанд соли 1931 сурат гирифт. Дар он сол як гурӯҳ иборат аз 12 нафар, аз ҷумла 5 намояндаи аҳолии маҳаллӣ, ба таҳсил фаро гирифта шуданд. Дар он марҳила медрабфак ба шуъбаи шахрии тандурустӣ итоат мекард. Соли 1933 дар натиҷаи муттаҳид гардидани медрабфак ва медтехникум дар Хучанд комбинати таълимии тиббӣ (медучкомбинат) таъсис ёфт. Ба вазифаи директори он духтур-эпидемиолог Усмон Муъминов таъин шуд. Барои таълим дар ин муассиса як қатор мутахассисони русзабон, аз ҷумла С.И. Чумакова, С.А. Новиков, Е.Н. Крилов, И.И. Варрик, Е.Г. Иванова, В.Е. Шаров, А.Я. Ляпунов ва дигарон ҷалб гардиданд [8, с.3,7].

Фанҳои умумтаълимиро омӯзгорони маҳаллӣ ва русзабон мегузaronиданд: Ғ. Бадалов — таърих ва иқтисоди сиёсӣ, С. Мансуров — забони модарӣ, П. С. Маслюк — химия, С. Содиков — математика, Х. Х. Солибоев — табиатшиносӣ. Агар медрабфак танҳо як биноӣ таълимӣ дошта бошад, медучкомбинат аллақай дар соли таҳсили 1933–1934 дорои ду биноӣ таълимӣ ва хобгоҳ гардид. Бо вучуди ин, дар солҳои аввал қисми зиёди донишҷӯён аз аҳолии русзабон иборат буданд, зеро баъзе ақидаҳои суннатӣ ва мазҳабӣ иштироки аҳолии маҳаллиро дар таҳсили касбҳои тиббӣ маҳдуд менамуданд. Бо мақсади бартараф намудани ин монетаҳо қорҳои густурдаи ташвиқотию касбинтихобкунӣ, хусусан дар байни хонандагони мактабҳои Хучанд, ба роҳ монда шуданд. Дар натиҷа, дар соли таҳсили 1933–1934 ба медучкомбинат 120 нафар донишҷӯ қабул гардид.

Усмон Муъминов, нахустин директори медучкомбинат, солҳои 1923–1929 дар факултети тиббии Донишгоҳи давлатии Осиеӣ Миёна (САГУ) таҳсил намуда буд. Солҳои 1934–1935 роҳбарии медтехникумро Р. Аҳмадҷонов ба уҳда дошт. Дар ин давра мактаби тиббӣ тобеи Комиссариати халқии тандурустии ҶШС Тоҷикистон буда, аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ маблағгузорӣ мешуд. Муассиса фелдшерон ва акушеронро — ҳамчун кормандони миёнаи тиббӣ тайёр менамуд ва дорои шуъбаҳои асосӣ ва тайёрӣ буд.

Бо ҳамин, пояҳои таърихии Коллеҷи тиббии Хучанд дар аввали солҳои 1930-юм гузошта шуданд ва аллақай то соли 1935 муассисаҳои тиббии шимолӣ Тоҷикистон тадриҷан бо кадрҳои миёнаи тиббӣ таъмин мегардиданд. Соли 1935 ба вазифаи директори медтехникум Султонов Шариф Назарович таъин шуд. Дар замони роҳбарии ӯ шуъбаи тайёрӣ барои дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии тиббӣ таъсис ёфт. Дарсхоро барои 178 донишҷӯ 37 омӯзгор мегузaronиданд. Дар ҳамон сол 12 нафар донишҷӯ техникумро хатм намуданд, ки аз онҳо танҳо 4 нафар намояндаи аҳолии маҳаллӣ буданд [2].

Соли 1936 дар назди медтехникум чор кабинетҳои таълимӣ ташкил гардид: кабинетҳои фанҳои тиббӣ (роҳбар — С.И. Чумакова), кабинетҳои таърих ва адабиёт (Ином Икромов), кабинетҳои химия (Вера Стрелцова) ва кабинетҳои мусиқӣ (А. Иброҳимов). То соли 1936 машғулиятҳо асосан ба забони русӣ сурат мегирiftанд, аммо аз ҳамон сол гурӯҳҳо бо забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ таъсис дода шуданд. Бо дарназардошти он ки аксари омӯзгорон русзабон буданд, дар гурӯҳҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ машғулиятҳо бо ҷалби тарҷумонҳо баргузор мегардиданд. Нахустин тарҷумонҳо М.Я. Расулов, Я.А. Раҳимов, С. Темуров, М. Саидов, М. Усмонов ва А. Бобоев буданд [8, с.7]. Соли 1936 дар шуъбаи тайёрӣ 230 донишҷӯ таҳсил менамуданд ва ҳамон сол 42 нафар таҳсилро ба анҷом расониданд, ки 10 нафари онҳо намояндаи аҳолии маҳаллӣ буданд [3].

Соҳтмони биноӣ нави таълимии медтехникуми Хучанд дар кӯчаи Ҷӯра Закиров, №29, соли 1937 оғоз гардида, соли 1938 раванди таълим дар биноӣ нав ба роҳ монда шуд. Дар ҳамон сол шумораи донишҷӯён ба 329 нафар расид. Аз декабри соли 1937 то соли 1939 директори

медтехникум Коробкова Ксения Савелевна буд; солҳои 1939–1941 роҳбариро А. Бобохонов бар уҳда дошт ва соли 1941 директори муассиса Шарипов Раҳим Назарович таъин гардид.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар давраи солҳои 1935–1941 медтехникуми Ленинобод 363 нафар мутахассиси миёнаи тиббиро тайёр намуд, ки аз онҳо 196 нафар намояндаи миллатҳои маҳаллӣ буданд. Ин нишондиҳанда аз тадричан афзоиш ёфтани иштироки аҳолии маҳаллӣ дар низоми таҳсилоти тиббӣ шаҳодат медиҳад.

Дар давраи то ҷанг дар шимолӣ Тоҷикистон рушди назарраси соҳаи тандурустӣ ба мушоҳида мерасид, ки он бевосита ба ташаккул ва таҳкими низоми таҳсилоти миёнаи махсуси тиббӣ таъсир расонд. Шаҳри Хучанд ҳамчун маркази асосии ин раванд нақши калидӣ бозид. Бо вучуди мушкилоти забонӣ, камбудии заминаи моддию техникаӣ ва маҳдудияти кадрӣ, медтехникум тавонист заминаи устувори тайёр намудани кадрҳои миёнаи тиббиро гузорад ва дар таъмини муассисаҳои тиббии минтақа бо мутахассисони маҳаллӣ саҳми назаррас гузорад.

Дар солҳои зикршуда омодаسازی кадрҳо барои низоми тандурустӣ дар шароити ниҳоят душвор ба роҳ монда мешуд. Раванди таълим аксаран дар се баст сурат мегирифт, норасоии китобҳои дарсӣ ва дафтарҳо ба мушоҳида мерасид, барои аксари фанҳои таълимӣ омӯзгорони доимӣ мавҷуд набуданд, омӯзгорони ҳамкор (муштараквазифа) зуд-зуд иваз мешуданд, нақшаи қабул пурра иҷро намегардид, воситаҳои аёнӣ ва таълимӣ амалан вучуд надоштанд, ҳамчунин донишҷӯён бо либоси махсуси тиббӣ (халат) таъмин набуданд. Бо вучуди ин, ин мушкилот дар натиҷаи заҳмати фидокорона ва масъулияти баланди омӯзгорон ва кормандони техникуми тиббии Хучанд тадричан бартараф карда шуданд.

Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ роҳбарияти техникуми тиббӣ зуд-зуд иваз мегардид: дар давраҳои кӯтоҳ- дар давоми як ё ду сол директорон иваз карда мешуданд. Аз ҷумла, дар ин солҳо техникуми тиббии Хучанд (Ленинобод)-ро Р. Н. Шарипов (1941), М. Юнусов (1942), А. Тоҳиров (1943), А. Бобохоҷаев (1944) ва И. Мукарраммӣ (солҳои 1944–1946) роҳбарӣ намуданд. Ин тағйирот пеш аз ҳама бо шароити ҷангӣ, сафарбаршавии кадрҳо ва вазъияти умумии кишвар вобаста буд.

Бо вучуди вазъии мураккаби ҷарбӣ, дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ сиёсати давлатӣ дар самти рушди таҳсилоти миёнаи касбӣ, аз ҷумла таҳсилоти миёнаи тиббӣ, самаранок амалӣ карда мешуд. Аз соли 1942 сар карда, чораҳои мушаххас ҷиҳати бартараф намудани камбудии мавҷуда андешида шуданд. Давлат барои донишҷӯён ва омӯзгорон як қатор имтиёзҳои иҷтимоиро ҷорӣ намуд, тадбирҳо барои баланд бардоштани сифати таҳсилоти касбӣ ва тақмили заминаи ташкиливу методии он роҳандозӣ гардиданд.

Дар оғози ҷанг (1941–1945) як гурӯҳи омӯзгорон ва кормандони техникуми тиббӣ ба сафи Қувваҳои Мусаллаҳ сафарбар карда шуданд. Аз ҷумла, Усмонов Маҳмуд, Аҳмадов Б. М., Шарипов Х. И., Голдблат В. И., Рязантсев Д. Ф., Рубинов Р. ва дигарон ба ҷабҳа (фронт) фиристода шуданд [4]. Дар мачмуъ, дар солҳои ҷанг 149 нафар омӯзгор ва корманди техникуми тиббии шаҳри Ленинобод ба фронт сафарбар гардиданд. Омӯзгорон ва кормандоне, ки дар ҷабҳа ё дар ақибгоҳ қарор доштанд, дар шароити саҳти ҷанг бо меҳнати фидокорона ва амалҳои қаҳрамонона барои ҳифзи озодӣ ва истиқлолияти кишвар саҳм гузоштанд.

Дар солҳои ҷанг ба шаҳрҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла Душанбе ва Хучанд, шумораи зиёди сарбозони мачруҳ эвакуатсия карда шуданд. Бинобар ин, аксари биноҳои муассисаҳои таълимӣ ба госпиталҳои ҷарбӣ табдил дода шуданд. Бинои таълимии техникуми тиббии Хучанд низ ба чунин мақсад истифода гардид. Дар бинои омӯзишгоҳи тиббии ба номи академик Иван Павлов дар шаҳри Ленинобод (ҳоло Хучанд) госпитали эвакуатсионии №4452 ҷойгир карда шуд, ки аз моҳи октябри соли 1941 то анҷоми Ҷанги Бузурги Ватанӣ фаъолият бурд.

Дар натиҷаи ҷойгиршавии госпитали ҳарбӣ дар бинои асосии техникуми тиббӣ, машғулиятҳо барои донишҷӯён маҷбурӣ ба ҷойҳои дигар кӯчонида шуданд. Дарсҳо аввал дар хобгоҳҳо ва баъдан дар бинои фабрикаи «Лаззат»-и шаҳри Ленинобод баргузор мегардиданд. Аммо ин иншоот барои гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ мутобик набуд ва ба сифати раванди таълим таъсири манфӣ мерасонид.

Солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ барои низоми таҳсилоти миёнаи тиббии шимоли Тоҷикистон давраи озмоишҳои ҷиддӣ ба ҳисоб мерафтанд. Камбудии моддию техникаӣ, норасоии кадрҳо ва истифодаи биноҳои таълимӣ барои эҳтиёҷоти ҳарбӣ фаъолияти муназзами таълимиро маҳдуд сохтанд. Бо вучуди ин, сиёсати давлатии дастгирии таҳсилоти касбӣ ва садоқату фидокорӣ омӯзгорону кормандони техникум имкон дод, ки омодагии кадрҳои тиббӣ қатъ нагардад. Ин таҷриба нишон медиҳад, ки низоми таҳсилоти тиббӣ дар шароити ҷанг низ тавонист вазифаи стратегияи худро — таъмини соҳаи тандурустӣ бо мутахассисони зарурӣ — иҷро намояд.

Ҳамин тавр, таҳқиқи таърихӣ таъсис ва фаъолияти муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси самти тиббӣ дар шимоли Тоҷикистон дар солҳои 1932–1945 нишон медиҳад, ки ташаккули низоми омодагии кадрҳои миёнаи тиббӣ дар минтақа равандест мураккаб ва бисёрҷанба, ки зери таъсири бевоситаи омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии давраи ташаккули ҷомеаи шӯравии тоҷик қарор дошт.

Дар шароити вазнини иҷтимоӣ-санитарии солҳои 1920–1930, ки бо сатҳи баланди беморӣ ва ҷавт, камбудии муассисаҳои тиббӣ ва норасоии шадиди кадрҳои касбӣ тавсиф мешуд, таъсиси курсҳои кӯтоҳмуддати тиббӣ, медрабфак ва баъдан медтехникуми Хучанд ҳамчун зарурати таърихӣ ба миён омад. Ин муассисаҳо нахустин пояҳои низоми таҳсилоти миёнаи махсуси тиббиро дар шимоли Тоҷикистон гузоштанд ва заминаи воқеӣ барои омодагии фелдшерон, акушерон, ҳамшираҳои тиббӣ ва дигар мутахассисони миёнаи соҳаи тандурустиро фароҳам оварданд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки фаъолияти ин муассисаҳо дар шароити ниҳоят маҳдуди моддию техникаӣ, норасоии китобҳои дарсӣ, набудани омӯзгорони доимӣ ва мушкilotи забонӣ оғоз гардида буд. Бо вучуди ин, тавассути ҷалби мутахассисони соҳибтаҷриба аз марказҳои илмию таълимии Иттиҳоди Шуравӣ ва иштироки фаъоли кадрҳои маҳаллӣ, аз ҷумла хатмкардагони САГУ, раванди таълим тадриҷан муназзам гардид. Аз нимаи дуҷуми солҳои 1930 шумораи намоёндагони аҳолии маҳаллӣ дар ҳайъати донишҷӯён афзоиш ёфт, ки ин раванд натиҷаи сиёсати мақсаднок ва тадбирҳои ташвиқотӣ маҳсуб меёфт.

Солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ барои низоми таҳсилоти миёнаи тиббӣ давраи санҷиши ҷиддӣ гардиданд. Сафарбаршавии омӯзгорон ва донишҷӯён ба ҷабҳа, табдил ёфтани биноҳои таълимӣ ба госпиталҳои ҳарбӣ ва норасоии захираҳои фаъолияти муассисаҳоро ба таври ҷиддӣ маҳдуд намуд. Бо вучуди ин, дастгирии давлатӣ ва фидокорӣ омӯзгорону кормандон имкон дод, ки тайёр намудани кадрҳои тиббӣ қатъ нагардад. Дар ин давра муассисаҳои таълимии тиббии шимоли Тоҷикистон дар таъмини госпиталҳо ва муассисаҳои тиббӣ бо мутахассисони миёна нақши муҳим бозиданд.

Ҳамин тариқ, дар солҳои 1932–1945 муассисаҳои таълимии миёнаи махсуси самти тиббӣ дар шимоли Тоҷикистон ба унсури муҳими низоми тандурустӣ табдил ёфта, дар бехтар гардидани сатҳи хизматрасонии тиббӣ, коҳиши норасоии кадрҳо ва ташаккули зехнияти касбии кормандони соҳа саҳми назаррас гузоштанд.

Бо назардошти гуфтаҳои боло:

1. Пешниҳод мегардад, ки таҷрибаи солҳои 1930–1940 оид ба ташкили муассисаҳои таълимии тиббӣ дар шароити маҳдуди захираҳои ҳамчун модели таърихӣ барои таҳияи барномаҳои рушди таҳсилоти миёнаи тиббӣ дар минтақаҳои дурдаст истифода бурда шавад.

Хусусан, таҷрибаи курсҳои кӯтоҳмуддат, шуъбаҳои тайёри ва робитаи зичи муассисаҳои таълимӣ бо муассисаҳои амалии тандурустӣ қобили истифода мебошад.

2. Бо дарназардошти таҷрибаи мусбати таърихӣ, тавсия дода мешавад, ки ҷалби ҷавонони маҳаллӣ ба таҳсилоти тиббӣ тавассути барномаҳои мақсадноки касбинтиҳобкунӣ, квотаҳои минтақавӣ, имтиёзҳои иҷтимоӣ ва дастгирии молиявӣ (стипендияҳо, хобгоҳ) тақвият ёбад. Ин тадбирҳо метавонанд ба коҳиши норасоии кадрҳои тиббӣ дар минтақаҳо мусоидат намоянд.

3. Зарур аст, ки таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ ва маводи таълимии соҳавӣ ба забони тоҷикӣ ҳамчун самти афзалиятнок густариш дода шавад. Ҳамзамон, тавсия мегардад, ки таърихи муассисаҳои таълимии тиббӣ тавассути таъсиси ғушаҳои таърихӣ, осорхонаҳои соҳавӣ ва нашри асарҳои илмӣ ҳифз ва таблиғ карда шавад, то пайвастагии наслҳо ва худшиносии касбии мутахассисони ҷавон таҳким ёбад.

ПАЙНАВИШТ

1. *Бойгонии байнисоҳавии ҳайъати шахсии шаҳри Хучанд (ББҲШХ). – Ҳазина 292. – Рӯйхат 4. – Воҳиди ниғаҳдорӣ 1. – Варақ 16*
2. *Бойгонии давлатии вилояти Суғд (БДВС). – Ҳ. 292. – Р. 5. – Воҳ. ниг. 12. – В. 21.*
3. *БДВС. – Ҳ. 292. – Р. 4. – Воҳ. ниг. 1. – В. 25.*
4. *БДВС. – Ҳ. 292. – Р. 4. – Воҳ. ниг. 6. – В. 188.*
5. *Барсукова Ю.И. Исторические вехи ГОУ СПО «Кемеровский областной медицинский колледж». 70-летию колледжа посвящается... / Ю.И. Барсукова, под ред. Скомориной О.В. – Кемерово, 2005. – 196 с.*
6. *История культурного строительства в Таджикистане (1917-1977 гг.) / под ред.: К.П. Марсакова. – Душанбе, 1979. – Т. 2. – 482 с.*
7. *Муҳаммадназир Аҳмадов. Зафармандони Ватан. – Хучанд: Хуросон, 2017. С. 204-214.*
8. *Раҳимов Т., Раҷабова М. Коллеҷи тиббии Хучанд ба номи академик И.П. Павлов. – Хучанд, 2012. – 20 с.*
9. *Сухбат бо писари Ғанӣ Бадалов-Наим Бадалов, соли таваллуд 1938. Сухбат санаи 07.11. 2021 баргузор гашт.*
10. *Шукуров, М.Р. Культурная революция в Таджикистане (на тадж. яз.) / М.Р. Шукуров. – Сталинабад, 1957. – 340 с.*

REFERENCES:

1. *Interdepartmental Archive of Personnel of the City of Khujand (BBIShKh). – Fund 292. – Inventory 4. – Storage Unit 1. – Sheet 16.*
2. *State Archive of Sughd Region (SDVS). – Fund 292. – Inventory 5. – Storage Unit 12. – Sheet 21.*
3. *SDVS. – Fund 292. – Inventory 4. – Storage Unit 1. – Sheet 25.*
4. *SDVS. – Fund 292. – Inventory 4. – Storage Unit 6. – Sheet 188.*
5. *Barsukova, Y.I. Historical Milestones of the State Educational Institution of Secondary Specialized Education “Kemerovo Regional Medical College.” Dedicated to the 70th anniversary of the college / Y.I. Barsukova, edited by O.V. Skomorina. – Kemerovo, 2005. – 196 pp.*
6. *History of Cultural Construction in Tajikistan (1917–1977) / edited by K.P. Marsakov. – Dushanbe, 1979. – Vol. 2. – 482 pp.*
7. *Muhammadnazir Akhmadov. Heroes of the Motherland. – Khujand: Khuroson, 2017. – PP. 204–214.*
8. *Rahimov, T., Rajabova, M. Khujand Medical College named after Academician I.P. Pavlov. – Khujand, 2012. – 20 pp.*
9. *Interview with the Son of Ghani Badalov – Naim Badalov, born 1938. Interview conducted on November 7, 2021.*
10. *Shukurov, M.R. Cultural Revolution in Tajikistan (in Tajik language) / M.R. Shukurov. – Stalinabad, 1957. – 340 pp.*